

УДК 657.6

**КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІНДЕ ЕСЕПТІ
КЕЗЕҢНЕН KEЙІНГІ ӨЗГЕРІСТЕРДІ КӨРСЕТУ ТӘРТІБІ**

Тажибай Назым

Магистрант Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Қазақстан, Нурсултан қ.

Ғылыми жетекші - Молдашбаева Л.П

э.ғ.к., доцент

askar_96_96@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан,

Қаржылық есептілікте ұсынылған ақпарат пайдалы болуы үшін, оған мүдделі қолданушылардың алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерге сәйкес келуі тиіс. Қаржылық деректерді білу пайдаланушылар қабылдаған экономикалық шешімдерге әсер етеді, яғни өткен, қазіргі және болашақ оқиғаларды бағалауға көмектеседі. Есепке алу процесінің ерекшеліктерінің бірі- есепті күн мен қаржылық есептілікті жариялау туралы шешімді қабылдау арасында алты айға дейін уақыт өтуі мүмкін. Осы кезеңде шаруашылық жүргізуші субъектінің қызметінде және осы немесе басқа мемлекеттің экономикалық жағдайында есеп беру кезеңіндегі қаржылық есептілікте көрсетілген субъект қызметінің фактілерін бағалауға немесе қайта бағалауға мүмкіндік беретін көптеген оқиғалар орын алады. Осындай оқиғаларға байланысты есептілікке енгізілген белгілі бір ақпарат өзектілігін жоғалтуы

мүмкін. Бұл, өз кезегінде, қаржылық есептілік пайдаланушысының экономикалық субъектінің дамуына қатысты негізделген тұжырымдар жасауға және болжамдар жасауға мүмкіндігі болмайтындығына әкеледі. Осындай жағдайды пайдаланушылардың есепті күннен кейін болған және қызметке қатысы бар барлық оқиғалар туралы хабардар ету арқылы болдырмауға болады. Мұндай мәліметтерді есептілікте ашу тәртібі 10 ХҚЕС-те айқындалған "Есепті күннен кейінгі оқиғалар". Осы халықаралық стандарттың мақсаты шаруашылық жүргізуші субъект есепті күннен кейінгі оқиғаларды ескере отырып, өзінің қаржылық есептілігін, шығаруға қаржылық есептілікті бекіту күніне қатысты өзі ашуға міндетті ақпараттың құрамын, ал мұндай оқиғалар есепті күннен кейін түзетуге тиіс мерзімдерді белгілеу болып табылады. ҚЕХС 10 сәйкес есепті күннен кейін жарияланған дивидендтер есепті күнге баланстық міндеттемелерді түзетпейтінін атап өткен жөн. Бұдан басқа, егер субъект қызметінің үздіксіздігі туралы болжамды есепті күннен кейін қолданылуын тоқтатса, онда есептілік қызметтің үздіксіздігі туралы болжам негізінде жасалмауы тиіс. 10 ҚЕХС алғаш рет 1974 жылдың қарашасында Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары жөніндегі комитетпен бекітілді 1999 жылдың наурызында Комитет 10 Ж.қарашада жарияланған ЕБ3 ережесінің жобасына негізделген "есепті күннен кейінгі оқиғалар" жаңа ҚЕХС 1998 ж. жаңа стандарт бұрынғыға ауыстырылды және 01.01.2000 ж. бастап күшіне енді.

Қаралып отырған халықаралық стандарт есепті күннен кейін болған шартты оқиғалар мен оқиғаларды есепке алу және ашу үшін қолданылуы тиіс.

Осы Стандартты қолдану саласына шартты оқиғаларға әкелуі мүмкін келесі мақалалар кірмейді:

- өмірді сақтандырумен айналысатын компаниялардың шығарылған сақтандыру полистері бойынша міндеттемелер;
- зейнетақы төлемдері бойынша міндеттемелер;
- ұзақ мерзімді жалдау келісім-шарттарынан туындайтын міндеттемелер;
- пайдаға салынатын салықтар.

ҚЕХС 10-да пайдаланылатын "шартты оқиғалар" термині қаржылық әсері болашақ оқиғалармен анықталатын, өз кезегінде орын алуы немесе болмауы мүмкін есепті күнгі жағдай бойынша шарттармен немесе қызметтермен шектеледі. Осылайша, шартты оқиға дегеніміз— түпкілікті нәтиже (пайда немесе шығын) болашақта бір немесе бірнеше оқиға болған немесе болмаған кезде ғана расталатын шарт немесе жағдай.

Көптеген ұқсас жағдайлар бухгалтерлік есептегі есептеу тұжырымдамасына сәйкес қаржылық есептілікте есептеулер ретінде көрінеді.

Жұп күннен кейін де болатын оқиғалар деп есепті күн мен қаржылық есептілікті жариялау туралы шешім қабылдау арасында болатын оқиғалар (қолайлы, дегенмен қолайсыз) түсініледі. Мұндай оқиғалардың екі түрін бөліп көрсету керек:

- есепті күні болған экономикалық жағдайларды растайтын оқиғалар (есептілікте көрсетілетін есепті күннен кейінгі оқиғалар);
- есепті күннен кейін туындаған экономикалық жағдайлар туралы куәландыратын оқиғалар (есептілікте көзделмеген есепті күннен кейінгі оқиғалар).

Жалпы алғанда, есепті күннен кейінгі оқиғаны оның жайкүйіне, ақша айналымына немесе қызмет нәтижелеріне әсер еткен немесе әсер етуі мүмкін және есепті күн мен қаржы есептілігі шығаруға дайын деп саналатын күн арасындағы кезеңде орын алған шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық қызметінің фактісі ретінде сипаттауға болады. Есепті күннен кейін субъектінің есепті кезеңдегі қызметінің нәтижелері бойынша жылдық дивидендтерді жариялау да танылады.

Есепті күннен кейін болған оқиғаларды түзетуді қажет ететін және қажет етпейтін оқиғаларға бөлуге болады. Кезінде түзетуді талап ететін оқиғалар есептілік деректерін түзетеді. Мұндай оқиғалар есепті күні болған шарттарға қосымша растау береді. Өз кезегінде, түзетуді талап етпейтін оқиғалар кезінде есептілік деректері түзетілмейді және есепті күннен кейін туындайтын шарттарды көрсетеді.

Шаруашылық жүргізуші субъект есепті күннен кейін оқиғаларды есепке алу үшін қаржылық есептілік деректеріне өзгерістен енгізуге тиіс. Есептілікте көрсетілетін есепті күннен кейінгі оқиғалардың мынадай шараларын келтіруге болады, оның салдарларын субъект қаржылық есептіліктегі деректерді түзету түймешігімен не бұрын есептілікте танылмаған есепке алу объектілерін тану жолымен ескеруге міндетті:

- есепті күннен кейін қабылданған, есепті күндегі жағдай бойынша шаруашылық жүргізуші субъектінің міндеттемелерін растай отырып, тиісті резерв құру қажеттілігін шарт ететін сот органының шешімі;

- есепті күнге дейін сатып алынған активтердің құнын есепті күннен кейін анықтау немесе есепті күнге дейін сатылған активтер мен активтерден түскен түсім;

- есепті күннен кейін пайдаға қатысу жоспарлары бойынша төлемдер шамасын немесе егер есепті күнгі жағдай бойынша шаруашылық жүргізуші субъектіде есепті күнге дейін болған жағдайларға байланысты осындай төлемдер жүргізу құқықтық немесе дәстүрлі міндеті болса, сыйлықақы мөлшерін айқындау;

- қаржылық есептіліктің бұрмалануына әкелетін алаяқтық немесе қателіктер фактілерін анықтау.

Егер есепті күнгі жағдай бойынша осы дебиторға қатысты банкроттық рәсімі жүзеге асырылған болса немесе ол өтімділікпен елеулі проблемаларға тап болса, белгіленген тәртіппен шаруашылық субъектісін банкрот деп жариялау.

Барлық келтірілген мысалдарда есепті күнгі жағдай бойынша актив немесе міндеттеме болған. Алайда, есепті күннен кейін осы активке немесе міндеттемеге айтарлықтай әсер еткен жағдайлар туындады ма.

ҚЕХС 10 сәйкес ұсынылатын қаржылық есептілікте бірқатар өзгерістер жүргізілуі тиіс:

- ашылатын ақпараттың көлеміне шығаруға қаржылық есептілікті бекіту күніне қатысты деректер енгізілуге тиіс

- шаруашылық жүргізуші субъектінің есепті кезеңдегі қызметінің нәтижелері бойынша дивидендтерді тану міндеттемелерінің құрамында рұқсат етілмейді

- есепті күннен кейін, бірақ шығаруға қаржылық есептілік бекітілгенге дейін ұсынылатын немесе жарияланатын кезең. Субъект мұндай дивидендтерді капиталдың жеке компоненті ретінде бухгалтерлік баланста не қаржылық есептілікке түсіндірмелерде көрсете алады;

- шаруашылық жүргізуші субъект есептілікте ашылған есепті күнге болған жағдайлар туралы ақпаратты есепті күннен кейін алған жаңа ақпаратты ескере отырып жаңартуы тиіс;

- субъект есепті күннен кейінгі оқиға шаруашылық жүргізуші субъектінің тек бір бөлігіне ғана Қызметтің үздіксіздігі туралы жол берілмейтіндігін көрсеткен жағдайларда қаржылық есептілік көрсеткіштерін түзетуге міндетті болатын талап жойылады. "Қаржылық есептілікті ұсыну" 1 ХҚЕС — ке сәйкес қызметтің үзілмеуіне жол беру тұтас алғанда барлық шаруашылық жүргізуші субъектіге ауысады;

Шаруашылық жүргізуші субъектінің кейбір шартты оқиғалар мен ықтимал міндеттемелерді, соның ішінде баланстан тыс мақалаларды ашу ерекшеліктерін қарастырыңыз.

ҚЕХС 10 талаптарына сәйкес Шаруашылық жүргізуші субъект, ең алдымен, елеулі айыппұл санкцияларының немесе шығыстардың пайда болу тәуекелінсіз субъектінің өз қалауы бойынша қайтарып алуға болмайтындығына байланысты қайтарымыз болып табылатын кредиттеу бойынша міндеттемелердің сипаты мен шамасын, сондай— ақ шартты оқиғалардың сипатын, шартты міндеттемелер мен міндеттемелердің мөлшерін ашуға тиіс. оның ішінде баланстан тыс баптардан туындайтын әлеуетті міндеттемелерді:

- несиеге қабілеттіліктің жалпы кепілдіктерін, бірақ берешекті, банктік кепілдіктер мен акцептер бойынша кепілдіктерді және несиелер мен бағалы қағаздар бойынша қаржылық кепілдіктер ретінде пайдаланылатын резервтік аккредитивтерді қоса алғанда, несиені тікелей алмастырушыларға;

- операциялар бойынша мәмілелерге байланысты белгілі бір шартты оқиғаларға немесе шартты міндеттемелерге (кепілдіктерді қоса алғанда),

- тауарлардың қозғалысы нәтижесінде туындайтын қысқа мерзімді өздігінен жойылатын сауда шартты оқиғаларына немесе шартты міндеттемелерге (тауар партиясы қамтамасыз ету ретінде әрекет ететін Құжаттамалық аккредитивтер сияқты);

- баланста көрсетілмеген кері сатып алумен сату туралы келісімдерге.

Сонымен қатар, шаруашылық жүргізуші субъект есептілікте басқа міндеттемелер бойынша ақпаратты ашуы керек,

Көптеген шаруашылық жүргізуші субъектілер осы сәтте бухгалтерлік баланста активтер немесе міндеттемелер ретінде танылмайтын, бірақ ықтимал міндеттемелер мен шартты оқиғалардың пайда болуына әкелетін мәмілелер жасайды. Мұндай баланстан тыс баптар көбінесе субъект қызметінің маңызды бөлігі болып табылады және осы субъект ұшырайтын тәуекел деңгейіне елеулі қолдау көрсете алады. Бұл мақалалар басқа тәуекелдерді қосуы немесе азайтуы мүмкін, мысалы, баланста активтерді немесе міндеттемелерді хеджирлеу арқылы. Баланстан тыс баптар клиенттерден және оларды ауыстырудан немесе меншікті сауда бағалы қағаздарымен және басқа да қаржы активтерімен операциялар нәтижесінде туындауы мүмкін.

Қорытындылай келе, қаржылық есептілікті пайдаланушылар оның өтімділігі мен төлем қабілеттілігіне қатысты субъектіге қойылатын талаптарды қанағаттандыру және ықтимал шығындардың туындау мүмкіндігін анықтау үшін ұзақ мерзімді міндеттемелердің маңыздылығына байланысты шаруашылық жүргізуші субъектінің шартты оқиғалары мен қайтарып алынбайтын қызметтері туралы ақпаратты иеленуі керек. Пайдаланушылар сондай-ақ шаруашылық жүргізуші субъектіден баланстан тыс операциялардың сипаты және осындай операциялар бойынша сомалар туралы барабар ақпарат беруді талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Николаева О.Е., Шишкова Т. В. қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары. Бас. 12, стереотип. URSS. 2020. 232 б. ISBN 978-5-9710-7421-2
2. Арабян, К. Теория, ұйымдастыру, әдістеме және практика: "бухгалтерлік есеп, талдау және аудит", "Қаржы және кредит" бағыттары бойынша оқитын ЖОО студенттеріне арналған оқулық / К.К. Арабян. – Мәскеу: бірлік-ДАНА, 2020. – 479 Б.3.
4. Аудит: сапаны бағалау мәселелері: монография / Е. и. Ерохина [және т.б.]. - Мәскеу: ғылыми кеңесші, 2020. – 248 с.
5. Халықаралық аудит стандарттары: теория және практика: оқулық / Л. И. Воронина. – Мәскеу: ИНФРА-М, 2020. – 456 б.
6. Казимагомедов, а. а. Банк аудитінің негіздері: оқулық / А. А. Казимагомедов. – Мәскеу: ИНФРА-М, 2020. – 183 б.
7. Штефан, М. А. аудит негіздері : жоғары оқу орындарына арналған оқулық пен практикум / М. А. Штефан, О. А. Замотаева, Н. В. Максимова ; М. А. Штефанның жалпы редакциясымен. – 2-ші басылым., перераб. және қосымша. – Мәскеу: Юрайт баспасы, 2021. – 294 б.8.
9. Федоренко, И. В. Аудит : оқулық / И. В. Федоренко, Г. И. Золотарева. – 2-ші басылым., перераб. және қосымша. - Мәскеу: ИНФРА-М, 2022. – 281 Б.
10. "2019-2021 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы"Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер енгізу туралы ҚР Заңы. 11. <https://pro1c.kz/articles/mezhdunarodnyestandartyfinansovoyotchetnosti/mezhdunarodnyy-standart-finansovoy-otchetnosti-ias-19voznagrazhdeniya-rabotnikam/>
12. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V070004816_
13. https://assets.ey.com/content/dam/ey/sites/eycom/ru_ru/topics/assurance/ifrs/2020/apply-accounting-c-19-nov2020-rus.pdf
14. <https://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/6>